

AMERIKÁNAK EURÓPAI GYARMATOKBÓL FEJLŐDÖTT ÖNÁLLÓ ÁLLAMAI.

1. Az észak-amerikai Egyesült-Államok.

Történelmi áttekintés.

Észak-Amerika keleti partvidékeit legelőször (1497-ben) egy Anglia szolgálatában álló velencei hajós (Cabot) fedezte fel, de mivel itt arany és ezüst nem volt található, az európai hatalmasságok sokáig nem törődtek ezen területekkel. Egy századdal később (1585) — midőn Anglia trónján Erzsébet királynő ült — Raleigh Valter újból e partokra vetődött s azokat Anglia részére elfoglalta. Akkor kísérleteket tettek e területek gyarmatosítására, a mi azonban kezdetben nem igen akart sikerülni. E vidék ugyanis teljesen elütt a spanyol gyarmatoktól: őserdőkkel borított terület, hol csak erős munkával s a vad, ellenséges indulatú benszülöttekkel folytonos harcban lehetett valamit előállítani, nem volt inyére a népnek, mely — mint a spanyol gyarmatokon történt — gyors meggazdagodásra s henye, tétlen uralomra vágyott. A — kivált I. Jakab uralkodása óta — itt keletkezett angol gyarmatok lakossága tehát nagyban elütt a dél- és közép-amerikai gyarmatosoktól. Önmunkára s kitaró szorgalomra utalt, erős, edzett testű faj képződött itt, mely a benszülöttektől lépésről-lépésre meghódította a tért — fegyverrel is ugyan, de még inkább az ekevassal s a szellemi fölény által, melylyel amazok felett rendelkezett.

Az első gyarmatosokhoz az európai vallási üldözések korában új telepítvényesek csatlakoztak. Kivándorolt katolikus irek, angol dissidensek, pfalzi protestánsok keresték fel e területet, hogy meggyőződésök szerint szabadon imádhassák teremtőjüket. Az angolok területe így nőttön-nőtt s miután a hollandusok és svédek itteni birtokai is Anglia által elfoglaltattak — az egész Alleghany partvidéke a Sz. Lőrincz folyam torkolatától Florida félszigetéig az angol királyt uralta, sőt a gyarmatosok egyes csoportjai már a nevezett hegységen túl a Mississipp mellékfolyóinál is letelepedtek.

A spanyol örökösödési háború után a francia gyarmatok s a spanyol Florida is Anglia birtokába jutott. De a nevezett háboru s az

anyaországnak ebből folyó költségei, Angliát arra az elhatározásra indították, hogy a gyarmatok is — melyek Anglia felfogása szerint e háborúból legtöbbet nyertek — a költségek fedezésében osztozkoznak. Az anyaország szándékolt jövedelme adók, bélyegek stb. mellett, kivált magas vámok által lett volna behozandó. De a gyarmatok ily módon fenyegetett kereskedelmi szabadsága legelőször Boston városában idézett elő az anyaország elleni ellenséges mozgalmat, mely rövid idő alatt a legrégebb angol 13 gyarmattartomány egész területére kiterjedt s az anyaország megtorló szigorúbb rendszabályai folytán, 1776 júl. 4-kén e gyarmatoknak ünnepélyes függetlenségi nyilatkozatát előidézte. Az anyaország és gyarmatok harcának — az utóbbiak szívós kitartása és hősiessége, de kivált a Franklin által kieszközölt francia támogatás folytán — azon eredménye lett, hogy Anglia 1781-ben kénytelen volt az Egyesült-Államok függetlenségét elismerni.

S a köztársaság ezen idő óta úgy területileg, mint lakosok tekintetében a (1861—1865) rabszolgakérdés által előidézett s mindkét oldalról nagy elkeseredéssel s kegyetlenséggel folytatott, polgárháboru daczára óriásilag fejlődött. A vallási és politikai szabadság varázsa évenként számtalan új elemet vont a szabadság e földére, hol az anyagi és szellemi fejlődésnek semmi régi tradíció, semmi történelmi és születési jog, semmi társadalmi előítélet nem áll útjában. — A függetlenségi nyilatkozat alkalmával az akkori angol gyarmatok megközelítőleg 3 mill. lelket számláltak — 1790-ben már 4 mill.; 1800-ban 5½ millióra rugott azok száma. Az 1820-ki népszámlálás 10 mill., az 1850-ki 23 milliót, az 1870-ki 39 millió lelket tüntet fel, az időközben elfoglalt indiánus terület s az Oroszországtól megvett Aljaskával (most 50.152,866) — egy területen, mely a nyugat felé való folytonos terjeszkedés folytán 58 foknyi hosszúságban s 24 foknyi szélességben (Aljaskát ide nem számítva) az Atlanti Óceántól a Csendes Óceánig terjed. S még most is év év mellett ezenként vándorolnak ki a családok Európából, kik itt megélhetésük felett kétségbe esve, az Óceánon túl keresnek jobb jövőt maguk, családjuk, s utódjaik számára.

Az egyesült államok természeti viszonyainak jellemzése. — Ipar. — Kereskedés.

Az észak-amerikai Egyesült-Államok területe természeti alkotása szerint négy részre osztható: Az Alleghany területe a keleti partvidékkel; a Mississippi-Missouri sík vidéke, a Sziklás hegységre támaszkodó prairiekkal; a Sziklás hegységtől a nyugoti tengerpartig terjedő hegyvidék a köztök elterülő sós talaju fensíkkal; s az oroszoktól megvett Aljaska vidéke. Az első köszén- és vastartalmánál fogva a köztársaság gyártelepe s Európával szemközt való fekvésénél fogva kereskedelmi tekintetben nagy előnyben van. A második a mezőgazdaság és állattenyésztésből folyó vagyonszerzés kiapadhatlan

kútforrása; nagy előnyére szolgál úgy az öt tó és Sz. Lőrincz folyó, mind a Mexikói öböl felé való nyílt fekvése s a rajta végig hőmpolygó nagy folyók, melyek olcsó közlekedési eszközöket képeznek. — A harmadik gazdag nemes fémekben; ez okból sűrűn van lakva és saajátságos kinyomatu ipar- és kereskedelemnek szintere. Aljaska végtére jövedelmező vadászterület, mely a szomszéd angol vadászterületekkel versenyezni van hivatva.

A kelet és nyugat felé az Atlanti- és Csendes-Öceánoktól határolt köztársaság nagyobb álló vizei, az öt tó (Ontario, Erie, Huron, Michigan és Felső-tó) s a Sziklás hegységre támaszkodó fensíken a Nagy-sóstó.

Folyó vizei közül a Csendes-Öceánba folynak: A Kolumbia, S. Francisko (S. Sacramento, S. Joakhim) s a Coloradó. Az Atlanti nyílt Öceánba a Sz. Lőrincz folyón kívül csak kisebb parti patakok ömlenek. A Mexikói öbölbe (tehát szinte az Atlanti-Öceánba) a Rio-Grand-del-Norte s Éjszak-Amerika leghatalmasabb folyója a Mississipp. Számos — részben hajózható — mellékfolyói közt leghatalmasabb a balparti Ohio és a jobbparti Missouri. A Mississipp forrásaiból nem messze eredt a Vinipeg tóba ömlő Red-River. A kettő közti emelkedés Éjszak-Amerika legnevezetesebb s a jövőben talán nagyfontosságú vízvázalásztója.

Politikai határai: éjszakra Brit-Amerika, délen a Mexikói köztársaság.

Az éjszak-amerikai Egyesült Államok területi kiterjedése: 9.272.449 $\square \frac{1}{m}$. Ezen területből hozzávetőleg mintegy 1000 mill. hold szántóföld. A földművelés a lakosság 22 százalékának főfoglalkozása. A földművelés által előállított termények felette különbözők. Termények szerint a köztársaságot három nagy részre lehet felosztani: az éjszaki gabna-termő, a közép gyapot-termesztő, s a déli cukorkornád-termő vidékre, a nélkül azonban, hogy ezeket határozott határvonal által lehetne elválasztani. Fontos mezei termény továbbá a dohány és a tengeri. Legfontosabb kereskedelmi termény a gyapot. A szőlő- és gyümölcsstermesztés újabb időben nagyon fejlődő.

Az állattenyésztés nagyon kiterjedt.

1871-ben számláltatott; ló, öszvér, számár 5 millió; szarvasmarha 26 mill.; juh 32 mill.; sertés 30 millió.

A marha és sertés fontos kiviteli cikket képez. A selyemhernyó és méh-tenyésztés fokozatosan fejlődő. Erdei vadakban bővelkednek. A becses prémet szolgáltatató szárazföldi állatok — s a bálna- és fókavadászat, mint szinte a halászat fontos kereseti forrást képeznek.

Az óriásilag kifejlődött bányászat főtárgyai: arany (17 mill. dollár), réz, vas, ólom, só, szén és petroleum (261 mill. gallon).

A műipar gyors fejlődésben van; egyes cikkeivel, nevezetesen vas- és gyapotműipar-cikkeivel már is bátran állja ki a versenyt Angliával s Amerika nem csak nyers terményei, de műipar cikkei is évről-évre jobban árasztják el az európai piacokat is. A gép-, bőr- és

szállító-eszközök ipara óriásilag kifejlődött s általában az ipar minden ágában lázas tevékenység mutatkozik.

Kereskedelmi tekintetben a köztársaság a világnak, Anglia után mindjárt második helyen sorakozó kereskedelmi hatalmassága.

Pénzegység: dollár à 100 cent = 2.09 $\frac{1}{2}$ forint.

Sulymérték a hundredweight à 112 font = 50.802 klgr.

Hosszmérték a yard à 3 láb à 12 hüvelyk = 0.914 méter.

Ürmérték a gallon à 7 pints = 3.785 liter.

A behozatal évi értéke 1638 millió frt, kivitel 1897 millió frt.

Kereskedelmi hajók száma: 24,712 — mintegy 4 $\frac{1}{2}$ millió tonna tartalommal. Ezek mellett van még 500 gőzös, mely a folyók és számos csatornákon való közlekedés szolgálatában áll.

A vasutak hossza 139,200 $\frac{7}{10}$ m. A vasutak között első helyen áll az 1869-ben bevezetett Pacific-vasút. De ezen idő óta új, még nagyszerűbb vasútvonalakon dolgoznak, melyekre oly országnak, hol a jelszó «gyorsaság», okvetlenül szüksége van.

A pósta- és táviró-összeköttetés minden irányban kiterjedt s a levél-újság- és távirat-forgalom évről-évre növekszik. A táviró hossza: 172,328 $\frac{7}{10}$ m.

Minden néven nevezendő pénzintézetek gomba-módra keletkeztek, többnyire igen tekintélyes nagyságú tőkékkel. A köztársaság pénzintézetei az európai pénzpiacon is tekintélyes befolyást kezdenek gyakorolni.

Lakosok.

A köztársaság — ez idő szerint mintegy 50 millióra becsült — lakossága legnagyobb részét bevándoroltakból áll. A benszült indiánusok száma alig $\frac{1}{4}$ millióra rúg. Az önként bevándoroltak legnagyobb része európai államokból, különösen Nagy-Britanniából és Németországból került ide; a nyugati partokon tetemes számban laknak khinaiak is. Az eredetileg rabszolgául ide hozott, de most már szabad szerezencek száma 4 millióra tehető. A köztársaság polgárai amerikaiaknak nevezik magokat (az angol-amerikaiaknak neve — mely azonban gyakran tágabb értelmű is — yankee). A bárhonnan bevándoroltak, néhány nemzedék alatt úgy külsejökre, mint jellemökre teljesen átváltoznak s úgy szólva külön fajtvá alakulnak.

Vallásra nézve a köztársaság lakosai keresztények és pogányok. Pogányok csak a Khinából bevándorolt buddhaisták, némely a fetisimadásba visszaesett négek, az indiánusok s Aljaska lakosainak egy része. A többiek keresztények, még pedig leginkább protestánsok és róm. katolikusok. A keresztény felekezetek mind teljes vallásszabadságot élveznek.

Az összes felekezetek száma megközelíti a hetvenet; ezek között 22 szerepel nagyobb számokkal. A protestáns felekezetek között legszámosabbak a methodisták, baptisták, presbyteriánusok, independensek, angol püspöki egyházak (32 püspökkel), ág. hitvallásúak, keresztény testvérek, quakerek, universalisták, unionisták, hollandiai és német reformátusok, unitariusok, szabadok (frees), hernhutiak, swedenborgiánusok stb. Az összes protestáns felekezetek papnővéldéinek a száma 46.

A katolikus egyházat 7 érsek és 42 püspök kormányozza.

Zsidók a köztársaság területén szétszórva akadnak.

A közoktatásügyről kellőleg gondoskodva van s alig van állam, hol a nyilvános iskola könnyebben hozzáférhető volna, mint itt. Az iskolák felszereléséről és fentartásáról az állam gondoskodik, mivel a jól felszerelt iskolák által fejlesztett szellemi műveltségben az önkormányzat legbiztosabb támaszát látja.

Állami szervezet.

Az 1787-ki szept. 17-éről kelt alkotmány értelmében az Unio szabad köztársaságok szövetsége. Az egyes köztársaságok azon ügyek vezetését, melyek valamennyi államot közösen érdeklik, egy szövetségi kormányra bízták.

A szövetség törvényhozását a Congressus gyakorolja. Ez áll a Senatusból s a képviselők házából. Mindkét ház tagjai napidíjakat s utazási költséget huznak s az ülésezés tartama, mint szinte az oda is visszautazás ideje alatt sérthetetlenek. Minden szövetségi törvénynek mind a két házon kell átmennie s szótöbbséggel elfogadtatnia. A háboru és béke, a hadsereg és hadi tengerészet, adók, vámok, pénz, mérték, kiváltságok, más államokkal kötendő szerződések, új államoknak a szövetségbe való felvétele stb. feletti határozathozatal kizárólagosan a Congressus hatáskörébe esik.

A senatus az egyes államok képviselő-testületéből 6 évre választott 2—2 tagból áll. Minden 2 évben a senatorok $\frac{1}{3}$ része megújul. Minden senatornak legalább 30 évesnek, 9 év óta az Egyesült Államok polgárának s választása idején azon állam lakosának kell lenni, melyben megválasztatik. A senatus elnöke az Egyesült Államok alelnöke.

A képviselőház tagjai az egyes államokban, az ott divó választási módokat szerint — 2 évre választatnak, még pedig úgy, hogy ez idő szerint mintegy 136,000 főre egy képviselő jut. A rendezett territoriumok is küldenek képviselőket, de ezeknek csak tanácskozási joguk van, a szavazási jogot nem gyakorolhatják.

A végrehajtó hatalmat a szövetség elnöke gyakorolja. Az elnök úgy mint szinte az al-elnök is közvetett választás által négy évre választatik.

Minden állam annyi választót választ, a hány senatora és képviselője van a congressusban. Az egyes államok választói (a congressus tagjainak s állami hivatalnokok kivételével) kijelölnek két egyént, kik közül legalább egynek más állambelinek kell lenni. Ezeknek nevei a rájuk esett szavazatokkal együtt az unio elnökéhez beküldetnek, ki a congressus mindkét házának jelenlétében az államokból beérkezett szavazatokat felbontja s megszámláltatja. A legtöbb szavazatot nyert egyén, ha ugyanis e szavazatok a választók többségének megfelelnek — elnök. Ha a szavazatok két egyén közt egyenlően feloszlanak, akkor a képviselőház sors által választ a kettő közül. Ha egy sem nyert absolut többséget, akkor a képviselőház az 5 legtöbb szavazatot nyert egyén közül választ egyet. Minden esetben az elnök után legtöbb szavazatot nyert egyén az Unio alelnökévé lesz. Az esetben, ha az elnök után kettőnek egyenlő szavazata van, a képviselőház sors által választja közülök az alelnököt.

Elnök és alelnök csak az unio területén született s legalább 35 éves egyén lehet, ha legalább 14 év óta állandóan az unio területén lakik. Az elnök székhelye az unio fővárosa: Washington. Jogai a mi alkotmányos uralkodóink jogaihoz hasonlóak. Személye hivataloskodása alatt sérthetetlen, ő a szárazföldi.

hadsereg és hadi tengerészet fővezére, ő gyakorolja a megkegyelmezési jogot (de nem feltétlenül), ő szentesíti a congressus által hozott törvényeket, de ha valamely törvényt — az okok megjelölésével — elfogadhatónak nem tartja, akkor a congressus két házának újbóli $\frac{2}{3}$ többséget felmutatható határozata alapján, az — az elnök szentesítése nélkül is — törvényerőre emelkedhetik. Az elnök a négy éven belül is letehető s a négy év elteltével újból megválasztható.

A bírói hatalmat a legfelsőbb ítélőszék gyakorolja. A bírákat az elnök élethossziglanra nevezi ki. Büntényekben esküdtszék ítél.

A kormányzást a 7 tagból álló washingtoni cabinet gyakorolja. Tagjait a sénatus hozzájárulásával az elnök nevezi ki; de az elnök azokat el is bocsáthatja s nem kénytelen a cabinet véleményéhez alkalmazkodni, a miért azután a cabinet nem is felelős az elnök intézkedéseier.

Az unió czímere: egy sas, mely egyik karmával egy nyaláb nyilat, a másikkal egy olajágat tart. Mellén van egy két részre osztott paizs. A felső mező kék színű, az alsó ezüst mezőt 6 függélyes vonás metszi. Csőrében a sas szalagot tart, e felirattal: E pluribus unum. A lobogó vízszintesen 7-szer váltakozó piros, fehér szinekből áll. A lobogó felső sarkában van egy kis négyzet, annyi csillaggal, a hány államból az unio áll.

Az unio szárazföldi hadseregének létszáma igen csekély. 1866-ban 27,000 főre rugott; 1874-ben a sereg költségei tetemesen leszállítván, annak létszáma újból csökkent. Az álló hadsereg kizárólagosan különféle időtartamra toborzott önkéntesekből áll. Ha háború idején a toborzás nem elegendő, akkor az általános hadkötelezettség lép életbe, de akkor is helyettesítésnek helye van. A hadi tengerészet áll 138 hajóból — 1125 ágyúval.

Az unió pénzügyei rendezetteknek mondhatók, a mennyiben a bevételek nem csak hogy a kiadásokat (500 mill. frt.) teljesen fedezik, de még felesleget is eredményeznek, mely részben az államadósság (4444 mill. frt.) törlesztésére fordítatik.

Az uniót alkotó egyes államok — többnyire a szövetséges alkotmány mintájára készült — önálló alkotmánynyal bírnak. Minden állam belügyeire teljesen független és saját törvényei alatt áll, a mennyiben azok az unió törvényeivel nem állanak ellentétben. A törvényhozást az egyes államokban, általános közvetlen választásból kikerült congressus (senatus, képviselőház) gyakorolja; a végrehajtó hatalmat pedig, a nép által 2—10 évre választott kormányzó; alatta áll az alkormányzó. A bírói hatalmat a felső és alsó ítélőszékek gyakorolják.

Az állam biztonságáról az állami hadsereg gondoskodik, melyhez az állam összes 18—45 éves fegyverfogható férfi lakossága tartozik.

A rendezett territoriumok — melyeknek területe az unio nemzeti vagyonát képezi — az államokhoz hasonló jogokat gyakorolnak, csakhogy hivatalnokaik az unio elnöke által neveztetnek ki s törvényhozó testületök határozatai az unio congressusa által jóváhagyandók. A territoriumoknak a szövetség államainak sorába való

felvétele a congressus hatáskörébe esik s függ a territorium lakosságának számától.

Columbia szövetséges kerület a szövetség kormány közvetlen igazgatása alatt áll.

Jelenleg az Egyesült-Államok 39 államból, 9 rendezett territoriumból s Columbia szövetséges kerületből állanak.

Főváros: *Washington* 147,000 lakossal, nem az unio legnagyobb városa, a mint az egyes államokban is a fővárosok többnyire az állam közepe táján fekvő kisebb helyek, hol a működő hivatalnokok a nagyobb városok zajától és befolyásától menten munkálkodhatnak.

New-York* 1.209,000, Philadelphia* 847,000, Brooklyn* 566,000, Boston* 372,000, New-Orleans* 216,000, St. Louis 375,000, St. Francisco* 294,000, Baltimore* 335,000, Cincinnati 255,000, Buffalo 155,000, Chicago 503,000, Milwaukee 130,000, Louisville 112,000, Newark 125,000, Cleweland 160,000, Pittsburg 130,000, Jersey-City* 120,000, Detroit 190,000 stb.

Amerikán kívüli befolyás: Liberia (Afrikában); egyes ausztráliai szigetek.

2. Mexikó köztársaság.

(Nagysága: 1.900,000 \square $\frac{7}{10}$ m . Lakosai: $9\frac{1}{2}$ millió. Főváros: Mexikó. 250,000 lakossal.)

Mexikó 1519—1521 Cortez által meghódítatva, spanyol tartomány lett s Új-Spanyolország neve alatt egy alkirály által kormányoztatott. A spanyol uralom 1810-ig nem igen szenvedett háborgatást. A nevezett évben kitört, de akkor még könnyű szerrel elfojtott lázadást 1821-ben egy másik követte. Ez sikerült s Mexikó független császársággá, majd 1823-ban köztársasággá lett, mely a spanyol visszafoglalási kísérletek sikeres visszaverése után, Spanyolország részéről is 1836-ban elismertetett.

De akkor a köztársaságban keletkezett pártok véres tusái s az önkormányzáshoz nem szokott lakosok szenvedélyessége az államot új meg új forradalmakba sodorta, melyet a szomszéd észak-amerikai unio a maga hasznára fordítani nem késett s 1846-ban Mexikónak egész éjszaki részét elfoglalta. Majd az európai érdekek megsértése Anglia, Spanyol- s Franciaországgal szereztek háborút a köztársaságnak, mely 1864-ben a köztársaságnak császársággá való alakulását eredményezte (Napoleon — Miksa). A császárság nem volt tartós. A francia csapatoknak 1867-ben történt elvonása után támasz nélkül maradt Miksa, a felkelők kezébe esett s hadi törvényszék ítélete folytán főbe lövetett. Ez idő óta Mexikó ismét köztársaság, de még hosszú időre lesz szükség, míg itt teljes belbéke fog létre jönni s a békés munkálkodást lehetővé tenni, ezen a természettől oly bőven megáldott területen.

A terület három természetes részre osztható: a sík tengerpart (tierras callientes), a terasse terület (tierras templadas), s a belső hegyvidék a belső fensíkkal (tierras frias).

Az első öv főtermékei: czukornád, indigo, cacao és gyapot. A második öv az állam legszebb, legegészségesebb s legtermőbb vidéke, hol a forró és mérsékelt öv terményei vegyesen s egymás mellett bámulatos gazdagságban s nagyságban találhatók s hol az emberi szorgalom bámulatos eredményeket tudna létrehozni. A hegyvidék éghajlata egészséges s hasonló Dél-Italia éghajlatához. E terület rengeteg erdővel van borítva s feltűnő, hogy — a déli fekvés daczára s oly növények mellett, melyeknek még az olaszországi éghajlat is hideg — az erdők leginkább fenyvesekből állanak.

A természet e területre bőkezűen szórta ki kincseit, de a lakosság keveset tesz azok felszedésére s értékesítésükre. A földművelés kezdetleges, az állattenyésztés a legszükségesebbekre szorítkozó, a bányászat hanyatlott s a müipar és kereskedés csak a nagyobb városokban s a tengerpart egyes helyein jelentkező.

A lakosság fehérek, indiánusok, négerok s vegyes származásuakból áll, kik vallásra nézve mind róm. katolikusok s a műveltség alacsony fokán állók.

A köztársaság alkotmánya szerint a végrehajtó hatalmat az elnök gyakorolja, a törvényhozást a két kamarából álló törvényhozó testület.

A köztársaság közigazgatásilag 27 államra s egy territoriumra van felosztva.

3. Közép-Amerikai köztársaságok.

(Nagyság: 450,000 □%_m. Lakosok száma: 2.700,000.)

Közép-Amerikát Kolumbus negyedik útjában, 1502-ben fedezte fel. Nyugati partvidékeig 1516-ban Ponce hatolt. Pedro de Alvarado 1524-ben alávetette a szabad indiánus törzseket s San-Jago de los Cabaleros de Gvatemala várost alapította, mely azután ezen spanyol tartomány fővárosává lett.

A forradalmi korszakban e terület legtovább maradt spanyol uralom alatt, mert csak 1821-ben nyilvánította magát függetlennek. Az ideiglenes kormány azután sokáig habozott, vajjon Kolumbia, Mexiko vagy az Egyesült-Államokhoz csatlakozzék-e, végtére 1823-ban 7 köztársaságból álló szövetség alakult. A pártok tusája a szövetséget tarthatatlannak tüntette fel s 1833-ban 5 önálló köztársaság lett belőle, melyek véd- és daczszövetségben állottak egymással. Később ismét kísérletek tétettek szorosabb egyesülésre, de eredmény nélkül. Az öt önálló köztársaság a következő:

- a) Gvatemala. Főváros: Új-Gvatemala (40,000 lakossal).
- b) San-Salvador. Főváros: San-Salvador (20,000 lakossal).
- c) Honduras. Főváros: Comayagua (8000 lakossal).
- d) Nikaragua. Főváros: Leon (25,000 lakossal). (Greytown- s a Mosquito-parttal).
- e) Costa-Rika. Főváros: San-Jose (25,000 lakossal).

Az öt köztársaság területe hegyvidék. A nyugati parton száraz és nedves évszak, a keleti parton, hol a csapadék minden hónapra aránylagosan van felosztva, örökké zöldelő s virító természet, örök tavasz, a lehető legegészségesebb levegővel. Főtermékek: tengeri, cacao, kávé, cukornád, gyapot, rizs, dohány és gyümölcs. Főkviteli cikkek: indigó és cochenille. A nyers- és műipar — a természet bőkezősége daczára — még kezdetleges; kereskedelem alárendelt.

A lakosságot fehérek, indiánusok, négerék és vegyes származásúak képezik, kik kevés kivétellel mind római katolikusok s a műveltség alacsony fokán állanak.

Minden köztársaságnak külön elnöke és törvényhozó testülete van. Az elnök hivataloskodásának időtartama Costa-Rikában 3, a többi köztársaságban 4 év.

4. Haití sziget.

(Nagyság: 77,000 □^m. Lakosok száma: 700,000.)

Haití (az őslakosok nyelve szerint = hegyes) Kolumbus által 1492-ben fedeztetett fel s Espanolának, később Hispanoliának, majd Santo-Domingónak nevezetett. A sziget a spanyolok birtoka lett, de nyugoti része a ryswíki béke folytán a francziák birtokába ment át. A francia forradalom e területen is gyújtott. A négerék fegyvert fogtak s a sziget egész fehér lakosságát lemészárolva, 1801-ben Haití köztársaságot állapították. 1803-ban császárság, 1806-ban köztársaság, 1811-ben királyság, 1820-ban köztársaság s 1849-ben ismét császárság lett. A nevezett évben a sziget keleti része külön vált s külön köztársaságot alakított. Ez idő óta két külön állam van a szigeten. A nyugati rész az 1859-ben ismét köztársasággá lett Haití, a keleti rész pedig a spanyoloknak eleinte óhajtott, de az 1861—1864-ig terjedő időszakban ismét megunt uralmának lerázása után újból köztársasággá lett S.-Domingo.

Mindkét köztársaság már azóta is ismételt forradalmak és belháborúk színtere volt. A folytonos állami zavarok az anyagi és szellemi műveltség fejlődésének nagy akadályára szolgálnak s a lakosság teljes elvadulását eredményezik.

a) Haití köztársaság lakossága majdnem kizárólagosan négerékből áll. Az államvallás a róm. katolikus, de más felekezetek is vallásszabadságot élveznek. Birtokos csak benszültöt lehet. Főkviteli cikkek: kávé, gyapot, festőfák, cacao, viasz és máhagoni.

A végrehajtó hatalmat a 4 évre választott elnök gyakorolja. A törvényhozó testület 4 évre közvetlenül választott képviselőkől áll s a választókerületekből benyújtott névsorból a képviselőház által 2 évre kinevezett senatusból.

Főváros: Port au Prince (35,000 lakossal).

b) S.-Domingo lakossága vegyest fehérek, négerék és vegyes származásuakból áll, kik vallásra nézve leginkább róm. katolikusok. A többi felekezetek is szabad vallásgyakorlatot élveznek.

Nyers és műipar elhanyagolt, a kereskedelem újabb időben élénkülő.

A végrehajtó hatalmat a 4 évre választott elnök, a törvényhozást a törvényhozó testület gyakorolja. Egy nagy párt az Egyesült-Államokhoz való csatlakozáson fáradozik.

Főváros: S.-Domingo (15,000 lakossal).

5. Kolumbia.

Dél-Amerika éjszaki partjait Kolumbus már 1498-ban fedezte fel. Egy évvel rá Vespucci és Ojedo a Maracoibói öbölhöz hatoltak, hol egy 60 házból álló falura bukkantak. A falu a víz felett épült, házai czölöpökön állottak s felvonható hidakkal álltak egymással összekötésben. Ojedo e falut Venezuelának (Velencze) nevezte, mely név idővel az egész tengerpartra kiterjedt. V. Károly 1528-ban e területet egy ágostai kereskedelmi háznak adományozta, de az ez által oda menesztett expeditio kincsszomja véghetetlen nyomorba hozta az ottani lakosokat, úgy, hogy V. Károly e dolgról s a véghezvitt kegyetlenségekről hírt véve, adományát 1545-ben visszavonta. A nevezett évtől fogva e tengerpart külön spanyol gyarmattartományt képezett 1811-ig. Akkor Venezuela, Új-Granada s Ecuador tartományok lakosai magokat függetleneknek nyilvánítottak s Kolumbia név alatt szövetséges köztársaságot alakítottak. De a centralistikus és föderalistikus pártok éles ellentéte visszavonást idézett elő, mely a 3 tartomány különválását (1831) eredményezte. A három így keletkezett köztársaság: Venezuela, Új-Granada, mely ezen idő óta a Kolumbia nevet felvette, s Ecuador.

a) Venezuela köztársaság.

(Nagysága: 1.100,000 $\square \frac{7}{m}$. Lakosok: 1.900,000. Főváros: Carácas. 60,000 lakossal.)

Venezuela a Cordilerák éjszaknyugati ágait, a tengerparti hegylánczot, a S.-Parime nyugati részét s az Orinoco alföldjének nagy részét foglalja magában. Területének nagyobb fele őserdővel van borítva, negyed része a Savannákra esik s csak a legkisebb rész van művelés alá fogva. A földművelés és állattenyésztés hanyatlott, a bányászat teljesen elhanyagolt, a műipar és kereskedelem alárendelt.

A lakosság áll fehérek, indiánusok, négerék és vegyes származásuakból, kik kevés kivétellel mind a róm. katolikus egyházhoz tartoznak. A szellemi műveltség igen alacsony fokon áll.

Az állami szervezet nélküli az állandóságot, alig mulik el év, melyben ne változnék. Szövetséges és egységes köztársaság, majd megdictatura váltakoznak egymással s ezekkel együtt a tartomány közigazgatási felosztása is.

b) *Kolumbia (azelőtt Új-Granada) szövetséges köztársaság.*

(Nagyság: 830,000 □ $\frac{\%}{m}$. Lakosok: 3.200,000. Főváros: Bogota, 50,000 lakossal.)

Kolumbiát a Cordilerák három, a pastoi hegytörzstől szétváló éjszaki ága borítja. Éjszaki részén, a tengerparton emelkedik a S. de santa Martha. Síkságai a Magdalena folyó széles völgye s az Orinoco síkságának egy része.

A termékeny terület természeti kincseinek kellő felhasználását akadályozzák a gyakori polgárháborúk és belzavarok. Műipar alárendelt (szalmafonatok), kereskedelem fejlődő. Fő kiviteli cikkek: dohány, kávé, indigó és gyapot.

Lakosai: fehérek, négerek, indiánusok és vegyes származásúak, kik kevés kivétellel mind róm. katolikusok és a szellemi műveltség alacsony fokán állók.

Az 1863-iki alkotmány értelmében a végrehajtó hatalmat a 2 évre választott elnök gyakorolja (4 miniszter). A törvényhozás tisztét a 9 önálló állam meghatalmazottjai által képezett, 2 kamarájú országgyűlés gyakorolja. A senatusba minden állam 3 (27) képviselőt küld, a népképviselők (56) úgy választatnak, hogy minden állam külön 50,000 lakos után egy képviselőt választ.

Az egyes államok alkotmánya a szövetségalkotmánynyal azonos, 2 évre választott elnökkel s 2 kamarára osztott törvényhozó testülettel.

c) *Ecuador köztársaság.*

(Nagyság: 67,000 □ $\frac{\%}{m}$. Lakosok: 1.100,000. Főváros: Quito, 80,000 lakossal.)

Természeti alakulása szerint Ecuador Dél-Amerika nyugati partvidékét foglalja magában, melyen a Cordilerák hegylánca húzódik a Loja hegytörzstől a Pasto hegytörzsig. Keleten ezekhez a Maranon balparti mellékfolyói által szelt sík terület csatlakozik.

Ipar és kereskedelem alárendelt.

A lakosok: fehérek, indiánusok, kevés néger és vegyes származásúak. A fehérek, négerek és vegyes származásúak róm. katolikusok: a keleti rész indiánusai részben még pogányok. A szellemi műveltség még alacsony fokú.

Az állam élén áll a 4 évre választott elnök. A törvényhozó tisztet a senatusból és képviselőtestületből álló congressus gyakorolja.

6. Peru köztársaság.

(Nagysága: 1.400,000 □ $\frac{\%}{m}$. Lakosok: 2.800,000. Főváros: Lima, 160,000 lakossal.)

Az inkák fényes, hatalmas és a műveltség magas fokán álló birodalmát 1526-ban Pizarro, Almagro és de Luque szerzetes vezér-

lete alatt mintegy 180 főből álló csapata foglalta el. A foglalást Atahualpa és Huascar — az elhalt inka fiainak — viszálykodása nagyon könnyítette. A foglalók mindazonáltal nem becsületes háború, mint inkább cselszövény, árulás s hajmeresztő kegyetlenség útján jutottak e terület birtokába. A foglaló zsványhad saját telhetetlenségének esett ugyan áldozatul, de Peru — többször megkísérelt lázadások daczára — függetlenségét többé vissza nem vivhatta. A tartomány a spanyolok birtoka maradt, kik itt azután legtovább tarták, magukat, úgy, hogy midőn már egész Dél-Amerika szabad volt, itt még a spanyolok (1820-ig) parancsoltak. Akkor a függetlenségüket kivívott délamerikai szomszéd államok, a spanyolok perui hatalmát a magok önállóságára veszélyesnek felismervén, egyesült erővel kezdék a harezot a spanyolok ellen, mely azután 1826-ban a spanyolok végleges elvonulásával végződött.

Ez idő óta Peru független köztársaság lett ugyan, de függetlenségének eddig több árny-, mint fényoldalai mutatkoztak: a pártszenevedély s az ebből folyó polgárháborúk talán sehol sem oly gyakoriak, mint itt s ebből folyólag a régi fény és dicsőség árnyékát sem lehet itt többé találni.

Természeti alakulása szerint Peru hegyvidék, az Andok legmagasabb csúcsaival s a két főgerincz közé ékelt fensíkkal, melynek közepét a Titikaka-tó foglalja el.

A tartomány ipara és kereskedelme a folytonos belháborúk folytán nagyon aláhanyatlott. (Guano, china-héj).

A lakosok fehérek, indiánusok, vegyes származásúak s kevés néger; vallásra nézve a lakosság majdnem kizárólagosan róm. katolikus. — A szellemi műveltség alacsony.

A két provinciára s 5 departimientosra osztott köztársaság élén áll a 4 évre választott elnök. A törvényhozási testület 2 kamarából áll.

7. Chile köztársaság.

(Nagyság: 340,000 □ $\frac{1}{m}$. Lakosok: 2.200,000. Főváros: Santiago de Chile 150,000 lakossal.)

Chile a maga birtokaihoz számítja az Andokon túli Patagonia nagy részét, az egész déli csúcsot és Tűzföldet is. Az utóbbi terület feletti fenhatóságának érvényesítésére a Magelhaens-szorosnál gyarmatot állapított.

A spanyolok által 1541-ig tartó harezok folytán meghódított Chile a perui alkirályság részét képezte. Déli területét azonban a spanyoloknak soha sem sikerült elfoglalniok. A meg nem hódított Araukania lakóival ismételve kelle harczolniok, s még 1775-ben is csak nehezen sikerült őket hegyeik közé visszaverni. A vitéz araukániai indiánusok példája nem maradt hatás nélkül a tulajdonképeni Chile lakóira. Az általános felszabadulási áramlat idején ők már 1810-ben rázták le a spanyol igát, mely azonban a kitört belviszályok folytán 1814-ben újból rájuk nehezedett s csak a Cordilerákon túli köztársasági hadsereg tette lehetővé, hogy egy újból kitört

általános mozgalom s az 1816-ig tartó harc után függetlenségét újból visszanyerhette.

Chile köztársaság hosszan elnyúló tengerparti vidék a Cordilera nyugati lejtői alatt. Éjszaki része esőhiány miatt nem termékeny, de a déli, gazdagon öntözött s bő esőzésben részesülő terület bámulatos termékenységgel s e miatt az új-világ kertjének is elnevezték.

Chile Dél-Amerika összes köztársaságai közt — az aránylag békés fejlődés következtében — eddig úgy a nyers- mint a műipar terén legtöbbre ment; nemcsak parti, de tengeren túli kereskedelme is gyorsan fejlődő. A kivitel főcikkei: nemes fémek, mezeti termények és állatok. Közlekedési eszközei évről-évre fokozatosan fejlődnek és gyarapodnak.

Lakosai fehérek, benszülöttek és vegyes származásúak s valásra nézve róm. katolikusok. Más felekezeteknek is szabad vallás-gyakorlat s iskolák állítása törvény szerint meg van engedve. A közoktatási ügyre újabb időben nagy gondot kezdenek fordítani.

A 15 provinciára felosztott köztársaság élén áll az 5 évre választott elnök; a törvényhozást a senatus és képviselőházból álló congressus, a bírói hatalmat a legfelsőbb törvényszék gyakorolja.

8. A La-Plata államok.

A La-Plata torkolatát korán fedezték fel. Eleinte a spanyol kormány vállalkozóknak engedte át a terület gyarmatosítását; ezek a mai Paraguay területén állapították az első gyarmatokat; 1581-ben kezdett Buenos Ayres városa épülni, mely azután 1778 óta a La-platai alkirályság fővárosává lett.

A főváros lakossága 1806 és 1807-ben vitézül védte magát a megkísérlett angol invasió ellen, de azután kipróbált ereje érzetében 1810-ben az anyaországnak is megtagadta az engedelmességet. A főváros példáját csak hamar az egész tartomány követte s 1816-ban az összes La-Plata államok magokat függetleneknek nyilvánították. De a szabadsághoz és önkormányzathoz nem szokott lakosság, a függetlenséget az első időben nem tudta használni: belső viszályok, felkelések, polgárháborúk dúltak e területen, melyből időközben felső-Peru, Paraguay és Uruguay, mint külön köztársaságok — elváltak. — A belbéke helyreállítására 1835-ben Anglia és Franciaország vállalkoztak közvetítő szerepre, majd csak maga Anglia, melynek azután — a fővárosnak külön köztársasággá való alakulása után — sikerült ott is, a többi területeken is a belbékét annyira a mennyire helyreállítani. 1855-ben a La-Plata államok az Argentin köztársaság neve alatt az egyesült éjszak-amerikai államok mintájára készült alkotmányt elfogadták s azt az 1866-ban ismét a szövetségbe lépő főváros is elismerte.

Azon területen tehát, melyre az előtt a spanyol La-Plata alkirályság kiterjedt, most következő államok alakultak:

a) *Bolivia (Felső-Peru) köztársaság.*

(Nagysága: 1.400,000 □%_m. Lakosai: 2.100,000. Főváros: Chuquisaca, 24,000 lakossal.)

Természeti alakulása szerint magában foglalja az Atacama tengerpart egy részét, a Cordilerák keleti főgerinczét, a Titikaka fensík jó részét s a Marannon (Madeira) és La-Plata folyamvidékhez tartozó némely folyók felső völgyeit.

A köztársaság területe nem termékeny, de felette gazdag mindenféle ásványokban, nevezetesen nemes fémekben, melyek főkiviteli cikkeit képezik. Kereskedése fejlődő.

A lakosok fehérek és indiánusok s az utóbbiak némely töredékeiktől eltekintve róm. katolikusok. Szellemi műveltség nem magas fokú.

A 9 departimientosra osztott köztársaság élén áll a 4 évre választott elnök. A törvényhozást a 2 kamarára osztott congressus gyakorolja.

b) *Az argentin köztársaság.*

(Nagyság: 2.100,000 □%_m. Lakosok: 1.800,000, Főváros: Buenos Ayres. 178,000 lakossal.)

A köztársaság magában foglalja a La-Plata jobbparti mellékfolyóinak területét, az abból emelkedő Cordilerák keleti lejtőit s a Pampákat. (Némelyek ide számítják Patagonia nagyobb részét is, mintegy 800,000 □%_m.)

A földművelés a rendelkezésre álló, szélesen kiterjedő s felette termékeny terület daczára — a gyér lakosság folytán — meglehetősen alárendelt. Fontosabb az állattenyésztés, újabb időben a bányászat is kezd szerepet játszani. Főkiviteli cikkek: besózott s füstölt hús, bőr, gyapjú, faggyú, stb.

A lakosság fehérek, indiánusok s vegyes származásúakból áll. Újabb időben, mióta a köztársaság államélete némileg rendezettebb kezd lenni, a bevándorlás Európából igen mérvű. Uralkodó vallás a róm. kath. de a többi felekezeteknek is szabad vallásgyakorlatuk van.

Az állam élén áll a 6 évre választott elnök. A törvényhozást a congressus gyakorolja (26 senator, 54 képviselő). Az állam 16 provinciára van felosztva.

c) *Uruguay köztársaság.*

(Nagysága: 212,000 □%_m. Lakosok: 430,000. Főváros: Montevideo. 115,000 lakossal.)

A köztársaság délen sík, éjszak felé fokozatosan emelkedő. A sík terület fában szükölködik, de pompás füvet termeszt, mely az állattenyésztést nagyban előmozdítja, mely már most is a virágzás

magas fokára emelkedett. A kivétel főbb czikkei az állatországból kerülnek ki.

Lakosai majdnem kizárólagosan bevándoroltak s vallásra nézve róm. kath. Alkotmánya szerint a végrehajtó hatalmat a választott elnök, a törvényhozást a 2 kamarából álló congressus, a bírói hatalmat a legfelsőbb ítélőszék gyakorolja. Az állam 16 departimentosra van felosztva.

d) Paraguay köztársaság.

(Nagysága . 170,000 $\square\%$ _m. Lakosok : 1.300,000. Főváros : Asuncion, 180,000 lak.)

Ezen állam a Paraguay és Parana folyók közötti területet foglalja magában. Éjszakkéleti része dombos és hegyes, délkeleti fele sík.

A jezsuiták itt valóban áldásos működésének és uralmának 1768-ban vége lett. Ez időtől fogva ezen állam is a La-Plata államok sorsában osztozkodott s velök együtt 1811-ben a spanyol igtát lerázta. A többi La-Plata államoktól külön válva dictatura lett, s békés viszonyok között, mint független állam 1864-ig a jólét magas fokára emelkedett. A nevezett évben a Braziliával kezdett háború, mely később Uruguay és az Argentin köztársaság ellen is kiterjedt, az államot a végveszély örvényébe sodorta. Függetlenségét megtartotta ugyan, de a régi béke és rend azóta megszűnt; mintha a lakosok a mulasztást ki akarnák pótolni, most — midőn a többi dél-amerikai államokban már a rend némileg helyreállt — itt állandó lázongások és belháborúk napirenden vannak.

Ily körülmények között az ipar és kereskedes tönkre megy; a népnek szellemi műveltsége szemlátomást fogy, vadsága növekszik. A lakosok fehérek, indiánusok és vegyes származásúak. A fehérek tekintélyes részét olaszok képezik, azért az olasz nyelv a forgalomban is igen gyakori.

A köztársaság élén áll az 5 évre választott elnök, a törvényhozást a 2 kamarából álló congressus gyakorolja. Az állam 25 departimentosra van felosztva.

9. Brazília császárság.

(Nagyság: 8 mill. $\square\%$ _m. Lakosok: 11¹/₂ mill. Főváros: Rio de Janeiro, 276,000 lakossal.)

Dél-Amerika keleti része a felfedezések idejében Portugália birtokába került s Hollandia itteni rövid ideig tartó foglalása, illetőleg foglalt birtokainak elvesztése után, annak állandó birtokában s mostoha kormánya alatt maradt. 1807-ben midőn az anyaország uralgó családja Napoleon serege elől ide menekült, jobb napok viradtak Braziliára s már akkor a királytól azon határozott ígéretet kapta, hogy a viszonyoknak megfelelő alkotmánynyal fog boldogíttatni. Midőn azonban a királyi család 1821-ben kincsekkel terhelve az anyaországba visszatért, a rendek ott a királytól alkotmányt csikar-

tak ki, melyet azonban szűkkeblűen a gyarmatokra kiterjeszteni vonakodtak.

Brazília lakói akkor türelmüket veszítve függetleneknek nyilvánították magukat s a portugál király legidősebb fiát 1822-ben Brazília császárájának ünnepélyesen megkoronázták. 1824-ben lépett azután életbe az időközben kidolgozott alkotmány, mely azonban — mivel a brazíliai viszonyoknak nem volt teljesen megfelelő, — számos zavarok és belviszályoknak lett szülő oka. 1841 óta — midőn az alkotmány új revízió alá vétetett — azután csendes békés fejlődés kapott lábra, mely az új világ ezen egyedüli monarchikus államában a szellemi és anyagi jólét fokozatos emelését lehetővé teszi.

Természeti alakulása szerint Brazília magában foglalja a Brazíliai hegyvidéket, az Amazonas mellékeit s a Parime hegység déli ágainak vidékét. A Brazíliai hegység vidéke gazdag nemes érczekben s drága kövekben, az Amazonas melléke s a Parime lejtői bámulatos termékenységek, részben rengetek őserdőkkel borítvák, részben ember magasságú fűvel benöve.

A fehérek, négerék, benszülöttek, vegyes származásúakból álló s leginkább róm. katolikus lakosság gyérsége folytán azonban a természet kincsei még csak kis mértékben használatnak fel, bár a városokban fejlődő műipar s élénkülő kereskedelem által, de különösen a szárazföldi s vízi közlekedési eszközök szaporítása folytán a nyers ipar is évről-évre öröndetes haladást mutat.

Állami szervezete szerint a végrehajtó hatalmat a császár kezeli. A törvényhozó hatalmat a két kamarára osztott törvényhozó gyűlés gyakorolja, mely a 4 évre választott s 113 tagot számláló képviselőházból s az élethossziglanra kinevezett 58 senatorból áll. A bírói hatalmat kinevezett bírák s választott esküdtek gyakorolják. Az alkotmány értelmében minden brazíliai polgár egyenlő s a néger rabszolgák 1871 Szept. 28-ka óta született gyermekei is szabad állampolgárok. A birodalom 20 tartományra van felosztva.